

UNIwersYTET MEDYCZNY IM. KAROLA MARCINKOWSKIEGO
W POZNANIU

KATEDRA I ZAKŁAD TOKSYKOLOGII
LABORATORIUM BADAŃ ŚRODOWISKOWYCH

ul. Dojazd 30
60-631 Poznań
e-mail: eflorek@ump.edu.pl

tel. 61 847 20 81
faks 61 847 20 81 w. 157

Prof. dr hab. Ewa Florek
Kierownik
Laboratorium Badań Środowiskowych
Katedry i Zakładu Toksykologii
Uniwersytetu Medycznego
im. Karola Marcinkowskiego
w Poznaniu

Poznań, 6 czerwca 2020 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej

pt. „Analiza typów i modeli używania narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych wśród nastolatków w Radomiu i powiecie radomskim”

**Pani mgr Małgorzaty Chmielewskiej
złożonej na Wydziale Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi**

Sytuacja narkotykowa, a także ta dotycząca nowych substancji psychoaktywnych, zarówno w Polsce, Europie, jak i na świecie jest nadal poważna. Dyskusje na szczeblu międzynarodowym, m. in. ONZ, WHO, EU, EMCDDA, ECDC, pozwalają na opracowanie i wdrożenie przemyślanych i ukierunkowanych strategii narkotykowych i działań z nimi związanych. To przyczynia się do zdrowszego i bezpieczniejszego świata. Aktualny przegląd sytuacji narkotykowej jest konieczny do opracowywania skutecznych odpowiedzi na dzisiejsze problemy. Ponadto niezbędna jest analiza nowych zagrożeń co pozwoli na przygotowanie się państw na nowe wyzwania w tej dynamicznej i złożonej dziedzinie. Działania nad zmianami w strategii narkotykowej związane są przede wszystkim z pojawieniem się większej liczby niekontrolowanych substancji, a także z rynkiem, który początkowo zdominowany był przez

substancje pochodzenia roślinnego importowane np. do Europy, a obecnie jest zdominowany przez narkotyki syntetyczne. Produkcja narkotyków i handel nimi mogą wyrządzić wielkie szkody zmieniając tym samym jakość życia obywateli. Niestety skala stosowania takich substancji zwiększa się i staje się bardziej widoczna w niektórych środowiskach i grupach społecznych. W chwili obecnej istnieje konieczność zwiększenia działań zapobiegawczych oraz dostępu do badań i leczenia, gdyż pierwszorzędym celem na całym świecie jest zdrowie publiczne.

Celem recenzowanej pracy doktorskiej była analiza typów i modeli używania narkotyków oraz nowych substancji psychoaktywnych wśród nastolatków w Radomiu i powiecie radomskim. Podjęcie zaproponowanej tematyki badawczej przez Doktorantkę wydaje się być uzasadnione nie tylko ze względu na chęć wykazania skali przyjmowania substancji uzależniających, ale i określenia zależności między wiekiem, płcią, miejscem zamieszkania, środowiskiem rodzinnym, typem szkoły a używaniem narkotyków.

Uważam, że temat podjętej rozprawy doktorskiej jest istotny, a pracę należy uznać za oryginalną.

Rozprawa liczy 246 stron, zawiera 91 tabel, 41 wykresów, 10 grafik – powinno być zdjęć i 3 aneksy. Układ pracy jest przejrzysty. Praca podzielona jest na osiem rozdziałów oraz *Streszczenie* w języku polskim i angielskim i *Bibliografię*. Autorka na wstępie zamieściła *Wykaz zastosowanych skrótów*, a w końcowej części *Wykaz tabel, wykresów, grafik(?)* i *Aneksy*. Podano tytuł w języku angielskim oraz słowa kluczowe w języku polskim i angielskim, które przybliżają treść pracy i są używane do automatycznego wyszukiwania prac w bazach danych. W słowach kluczowych należałoby wykreślić słowa zdrowie i profilaktyka, a dodać ankietę. Autorka nie zajmowała się oceną zdrowotną nastolatków, ani profilaktyką.

Układ dysertacji jest typowy, *Wstęp* wprowadza czytelnika w temat rozprawy, kolejne cztery rozdziały stanowią część teoretyczną, rozdział 5 zatytułowany „Metodologiczne problemy badań własnych” przedstawia cel badań, hipotezy badawcze i metodykę badań, rozdział 6 dotyczy uzyskanych wyników, kolejny – ich dyskusję oraz wnioski. Praca zawiera wszystkie wymagane elementy stawiane takim opracowaniom. Dysertacja doktorska jest napisana poprawnym językiem, aczkolwiek Autorka zastosowała nietypową jak dla opracowań

naukowych kategorię gramatyczną – pisze o sobie w trzeciej osobie, np. „...autorka skierowała swoje zainteresowania na problem narkotykowy... (str. 15); ...charakter dysertacji powoduje w autorce pewien niedosyt... (str. 16); zamiarem autorki było usytuowanie dysertacji... (str. 16); ...autorka chciałaby powtórzyć za 3-4 lata badania (str. 16); ...autorka ma nadzieję... (str. 17); ...autorce zasadne wydało się zbadanie tego zjawiska... (str. 120); ...szczególną uwagę autorki przyciągnęły dwa problemy... (str. 121); ...podjęty przez autorkę wysiłek badawczy ujęty w badaniu... (str. 123); ...ze względu na przyjęty zakres problemowy autorka nie poszukiwała przyczyn takiego stanu... (str. 133); ...po konsultacji z promotorem autorka zdecydowała się na zastosowanie takie rozwiązania... (str. 133); ...w badaniu autorkę zainteresowały głównie zagadnienia... (str. 181); ...autorka formułując cele pracy... (str. 183); ...sądzi także autorka, że zainteresowanie... (str. 182); ...autorka ma nadzieję, że zostanie zauważone przez władze Radomia... (str. 187); ...autorka postanowiła zbadać problem w Radomiu i regionie radomskim... (str. 197) i wiele innych.

Wybór tematu został dobrze uzasadniony we *Wstępie* wprowadzając tym samym czytelnika w tematykę rozprawy. W kolejnych czterech rozdziałach Doktorantka zaprezentowała aktualny stan wiedzy na temat: 1. używania narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych w Europie i Polsce, 2. czynników ryzyka i czynników ochronnych używania narkotyków, 3. wpływu narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych na zdrowie człowieka oraz 4. charakterystyki nielegalnych substancji psychoaktywnych w Radomiu w latach 2011-2019. Rozdziały te są częścią teoretyczną stanowiącą prawie 50% całości rozprawy. Ta część rozprawy doktorskiej jest zbyt obszerna. Treść części teoretycznej powinna być starannie wyselekcjonowana. Nie należy również cytować materiałów źródłowych na poparcie oczywistych informacji. Zaprezentowane dane z piśmiennictwa stanowią podstawę teoretyczną do sformułowania celu dysertacji i wyboru metod badawczych dla jego realizacji.

Do osiągnięcia zamierzonego celu Autorka uznała za niezbędne: 1. Wykazanie skali przyjmowania substancji uzależniających wśród nastolatków oraz 2. Określenie zależności między wiekiem, płcią, miejscem zamieszkania, środowiskiem rodzinnym, typem szkoły a używaniem narkotyków.

Opis części badawczej zaprezentowano w rozdziale 5. *Metodologiczne problemy badań własnych*, w którym podano niezbędne informacje dotyczące: 1. Przedmiotu i celu badań, 2. Uzasadnienia przedmiotu badań, 3. Problemów i hipotez badawczych, 4. Metod, technik i narzędzi badawczych, 5. Miejsca badań i próby badawczej oraz 6. Organizacji i przebiegu badań. Całość tego rozdziału kończy metodyka statystyczna, którą Doktorantka wykorzystywała do opracowania wyników badań. Na podkreślenie zasługuje styl i język tej części pracy, który jest prawidłowy - prosty i jednoznaczny.

Istotne znaczenie w realizacji tematu miał dobór odpowiedniego narzędzia badawczego jakim były ankiety, jednak brakuje wytłumaczenia zastosowania przez Autorkę aż dwóch ankiet z tymi samymi (w części) pytaniami, poza stwierdzeniem „...niektóre pytania pokrywały się z drugim narzędziem badawczym, zdecydowano na usunięcie tych pytań z autorskiej ankiety, celem wyeliminowania konieczności odpowiedzi na to samo pytanie, a tym samym ryzyka udzielania różnych odpowiedzi w dwóch ankietach...” (str. 126). Poza tym badania ankietowe zostały zaplanowane w sposób prawidłowy i poprawnie przeprowadzone. Istnieje jedynie niezgodność pomiędzy liczebnością uczniów podaną w tekście – 860 osób (str. 126) a zestawieniem tabelarycznym – tabela 26, liczba przebadanych uczniów – 857 (str. 127).

Rozdział opisujący wyniki badań rozpoczyna się od ogólnej charakterystyki badanych nastolatków, w dalszej części zaprezentowano opinie respondentów na temat relacji z rodzicami i sytuacji rodzinnej, zażywania narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych, źródła ich pozyskiwania, wieku i częstotliwość zażywania, źródła wiedzy o narkotykach, ich dostępności, ryzyka zażywania i przyczyn sięgania po nie. Doktorantka omówiła opinie nastolatków na temat legalizacji marihuany oraz wyniki testu wiedzy o narkotykach i NSP. Na zakończenie przedstawiono strukturę zażywania substancji psychoaktywnych wśród nastolatków oraz korelacje między zażywaniem narkotyków i nowych substancji psychoaktywnych a m.in. płcią, wiekiem, miejscem zamieszkania, rodzajem szkoły, strukturą rodziny. Całość została szeroko zilustrowana 63 tabelami i 17 rycinami. Rozdział *Wyniki* powinien być możliwie pełnym, obiektywnym opisem uzyskanych wyników. Doktorantka poradziła sobie dobrze z tym zadaniem, aczkolwiek nie uniknęła błędów. Szczegółowy opis kolejnych wyników badań został wzbogacony tabelą i ryciną prezentującymi te same dane. Pragnę podkreślić, że prezentowane wyniki nie mogą się powtarzać w tekście, na rycinach i w tabelach. Powinien być przyjęty jeden sposób prezentacji wyników. W rozdziale *Wyniki* nie

prezentuje się cytatów wypowiedzi innych badaczy (str. 136, 138, 139), nie prowadzi się dyskusji wyników badań własnych na tle badań innych autorów (str. 138, 139, 141, 144, 179), nie cytuje się piśmiennictwa (str. 133, 138, 144) i nie podaje się wyników innych badaczy (str. 179). Rozdział ten powinien być pełnym, obiektywnym opisem uzyskanych z badań własnych wyników. Jedynie syntetyczny tekst wzbogacony pojedynczymi tabelami lub rycinami pozwala czytelnikowi na szybki wgląd w najważniejsze dane. Należy podkreślić, że podstawą interpretacji dużej liczby wyników była prawidłowo przeprowadzona analiza statystyczna, natomiast zabrakło standardowego oznaczenia wyników statystycznie istotnych w tabelach/na rycinach (np. gwiazdką, literą), a pojawiły się opisy w tekście.

Dyskusja jest najbardziej dowolną i najbardziej autorską częścią pracy, oczywiście z zachowaniem kilku ogólnych reguł. Autorka przedstawiła dyskusję własnych wyników badań bardzo pobieżnie – 6,5 strony. Niestety nie ma żadnych odniesień do artykułów naukowych, prac oryginalnych polskich czy zagranicznych, a jedynie do opracowań/raportów instytucji: KBN? (nie wiadomo co Autorka rozumie pod tym skrótem, w przeszłości był to Komitet Badań Naukowych, str. 187), Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie oraz badań Narodowego Programu Zdrowia. W rozdziale *Dyskusja* nie podaje się tabel, w których Autorka powtarza zestawienie problem-hipoteza prezentowane wcześniej na str. 123. W tej części również Doktorantka przedstawia wnioski z przeprowadzonych badań – str. 183. Zabrakło dyskusji wyników własnych na tle badań europejskich, światowych już opublikowanych. Tu należy przypomnieć o prawidłowym cytowaniu źródeł informacji. Cytowanie materiałów źródłowych przez Autorkę jest przypadkowe. Nie wiadomo jaki klucz cytowań został przyjęty przez Doktorantkę, np. str. 11 (pierwsza strona tekstu) (1,47,48); str. 22 (233,53); str. 35 (28,50,64,52,65,66); str. 41 (61,50,65,87); str. 53 (68,67,73,80,81,82,83,84,79,90); str. 65 (96,102,106,26,107,108,109); str. 71 (122,123,109); str. 72 (96,100,108,110,109,113,111,121,122,123,124); str. 73 (100,60); str. 75 (24,5,125,126); str. 78 (102,129,130,27), (133,134,128); str. 80 (137,71,207); str. 83 (138,68,139,140,141,208,243,244) i dalszy ciąg nieprawidłowości znajduje się na stronach 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 107, 108, 181, 183 i 187. Wymieniając autorów w tekście podaje się jedynie nazwisko, a nie imiona czy tytuły. Mgr M. Chmielewska przedstawiła 245 pozycji piśmiennictwa, z którego korzystała przygotowując pracę. Z zasady w takich pracach

naukowych nie powinno się cytować podręczników czy prac przeglądowych, niestety w recenzowanej pracy prawie 80% (193 pozycje) stanowią podręczniki, monografie, raporty, książki, przewodniki, dane PIS, GIS, uchwały, ustawy i obwieszczenia, a tylko 19% (46 pozycji) prace oryginalne polskojęzyczne i 2,5% (6 pozycji z roku 1979, 2008, 2013, 2014, 2017 i 2019) anglojęzyczne. Być może stąd wynika problem braku pełnej dyskusji wyników badań własnych na tle aktualnego piśmiennictwa.

Badania zostały podsumowane w dość nietypowej formie. Rozdział 8 został zatytułowany – *Wnioski*, chociaż nimi nie są. Autorka przedstawia kilkudzaniowe podsumowanie wyników i podaje w ramce wniosek nr 1 i w ten sposób opisuje kolejno badane parametry dochodząc do wniosku nr 20. Ta część pracy jest powtórzeniem *Wyników badań*, a nawet odpowiednia byłaby do *Dyskusji*. Zaprezentowano 20 wniosków, z których część jest wynikami – np. 4, 7, 8, 9. W rozdziale 8.1. Doktorantka przedstawia *Wnioski końcowe*, które są odpowiedziami na sformułowane wcześniej problemy badawcze – 6 hipotez. Na zakończenie streszczenia sformułowano 6 kolejnych wniosków, z których jedynie pierwszy i ostatni są wnioskami.

Prace kończą streszczenia w języku polskim i angielskim. Składają się one ze wszystkich elementów - wstępu, celu badań, opisu metod, wyników z dyskusją i wniosków, tak jak pełna praca z ograniczoną ilością słów. Jest to dobrze opracowany tekst.

Mimo przedstawionych powyżej uwag merytoryczną wartość rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Chmielewskiej oceniam pozytywnie. Niewątpliwym osiągnięciem Autorki są wyniki badań wskazujące, że używanie narkotyków w grupie radomskich nastolatków jest wysokie i rozpoczyna się w dość młodym wieku. Doktorantka wykazała, że zachowania ryzykowne związane z narkotykami powiązane są z modelami funkcjonowania rodziny. Istnieje również zróżnicowanie w zależności od rodzaju szkoły i typów używanych substancji psychoaktywnych. Mimo ogólnej dostępności do wiedzy o skutkach zdrowotnych przyjmowania narkotyków świadomość uczniów jest niewielka. Na podkreślenie zasługuje fakt, że mgr Małgorzata Chmielewska pokazując skalę sięgania po narkotyki w badaniach własnych wskazuje pilną potrzebę wzmocnienia już istniejącej profilaktyki narkotykowej.

Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży mogą utrwalić się w przyszłości. Autorka wskazuje jeszcze jeden ważny aspekt działań – uświadamianie i edukowanie nie tylko uczniów, ale i rodziców, a także nauczycieli. Wykazanie pewnych luk na obecnym poziomie wiedzy tłumaczy celowość podjętych badań przez Doktorantkę, a tym samym podnosi wartość zaprezentowanych wyników.

Używanie narkotyków uznawane jest powszechnie za jedną z przyczyn ogólnoswiatowego obciążenia chorobami. Z ich przyjmowaniem wiążą się przewlekłe i ostre problemy zdrowotne, a rozpowszechnienie używania nie pozostaje bez wpływu na zdrowie publiczne. Dlatego uważam, że praca jest ważna i potrzebna.

W podsumowaniu stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie nauk medycznych i nauk o zdrowiu, w dyscyplinie nauk o zdrowiu, stronę merytoryczną oceniam bardzo dobrze.

Praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wyczerpuje to wymagania określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami). W związku z powyższym stawiam wniosek do Wysokiej Rady Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Łodzi o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie mgr Małgorzaty Chmielewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

KIEROWNIK
Laboratorium Badań Środowiskowych

prof. dr hab. Ewa Florek